

POVEZANOST EYSENCKOVIH DIMENZIJA LIČNOSTI, KOGNITIVNIH PROCJENA I STRATEGIJA SUOČAVANJA SA STRESOM S RASPOLOŽENJEM ADOLESCENATA

Barbara KALEBIĆ MAGLICA
Filozofski fakultet, Rijeka

UDK: 159.922.8
159.923-053.6

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 3. 3. 2006.

Cilj je ovog istraživanja ispitati kako Eysenckove dimenzije ličnosti, kognitivne procjene i strategije suočavanja sa stresnim situacijama vezanima uz školu djeluju na raspoloženja. Istraživanje je provedeno na uzorku od 545 učenika osnovnih i srednjih škola. Učenici su u prvom dijelu ispitivanja ispunjavali upitnik ličnosti, a u drugom su se trebali sjetiti najstresnije situacije koja im se dogodila u posljednjih mjesec dana. Potom su trebali procijeniti koliko je ta situacija za njih bila stresna i prijeteća, jesu li je mogli kontrolirati, kako su se suočili s njom i kako su se osjećali nakon nje. Empirijski, istraživanje proširuje postojeće spoznaje time što upućuje na simultano djelovanje Eysenckovih dimenzija ličnosti. Isto tako upućuje na doprinos varijabli kognitivnih procjena i njihovu važnost za strategije suočavanja u situacijama vezanima uz školu. Teorijski, ovo istraživanje daje podršku Lazarusovu transakcijskom modelu stresa i suočavanja, dok se praktični doprinos ovog istraživanja odnosi na mogućnost provođenja intervencija u smislu mijenjanja, odnosno treniranja efikasnih mehanizama suočavanja, kako bi se omogućilo bolje funkcioniranje adolescenata, odnosno njihova prilagodba.

Ključne riječi: crte ličnosti, kognitivne procjene, suočavanje, raspoloženja, adolescenti

Barbara Kalebić Maglica, Odsjek za psihologiju,
Filozofski fakultet, Sveučilište u Rijeci,
Trg Ivana Klobučarića 1, 51000 Rijeka, Hrvatska.
E-mail: bkalebic@ffri.hr

UVOD

Adolescencija je razdoblje u kojem je pojedinac suočen s brojnim razvojnim promjenama. Upravo zbog mnogih promjena s kojima su suočeni, adolescenti su izloženi i mnogim stresnim životnim događajima (Goodyer, 1988.). Psihosocijalni stres važan je rizičan faktor psihopatologije u djetinjstvu i adolescenciji. Stoga je suočavanje važna determinanta uspješne adaptacije adolescenata (Rybski, 1997.; Compas i sur., 2001.).

Jedan od najprisutnijih i najutjecajnijih modela stresa i suočavanja jest Lazarusov transakcijski model. Suočavanje je u Lazarusovu modelu definirano kao konstantno mijenjanje kognitivnih i ponašajnih napora kako bi se svladali unutrašnji i/ili vanjski zahtjevi koji su procijenjeni kao preveliki za pojedinca. Suočavanje se promatra u kontekstu, naglašava se utjecaj procjene aktualnih i specifičnih zahtjeva situacije i sposobnosti osobe da svlada zahtjeve koji proizlaze iz te situacije, kao i promjene koje se zbivaju u tom vremenu (Lazarus, 1976.; Lazarus i Folkman, 1984.).

Prema zagovornicima ovoga pristupa, najvažnije skupine varijabli koje sudjeluju u procesu suočavanja i prilagodbe na stres konceptualiziraju se kao uzročni prethodnici, posredujući procesi te neposredni i odgođeni ishodi.

Varijable ličnosti i varijable okoline autori nazivaju uzročnim prethodnicima (Lazarus i Folkman, 1984.).

Kognitivna procjena i suočavanje središnji su konstrukti ovoga modela. Kognitivna je procjena proces kojim osoba procjenjuje koliko je neki događaj u njezinoj okolini važan za njezinu dobrobit, i ako jest, na koje načine. Razlikuje se primarna i sekundarna kognitivna procjena, koje se često istodobno javljaju prilikom stresne transakcije (Folkman i Lazarus, 1990.; Lazarus, 1989., 1990., 1993.).

Primarna procjena odnosi se na percepciju zahtjevnosti i važnosti događaja, odnosno procjenu pozitivnosti/negativnosti događaja. Ako je situacija procijenjena važnom, onda daljnja procjena može biti dvojaka: može biti procijenjena pozitivnom/ugodnom ili negativnom/opterećujućom. Ovo potonje čini procjenu stresnosti situacije, a ona se donosi na temelju stupnja opasnosti, nesigurnosti, ugrožavajućih aspekata i postojanja konflikata unutar situacije, kao i količine bespomoćnosti koju ta situacija izaziva. Primarnu procjenu čine prijetnja, gubitak/šteta i izazov. Primarna je procjena u funkciji karakteristika podražaja, psihološke strukture pojedinca i socio-kulturalnih faktora. Navedene procjene nisu međusobno isključive (Folkman i Lazarus, 1990.).

Sekundarna je procjena evaluacija raznih mogućnosti suočavanja s percipiranom situacijom. Ona uključuje procjenu resursa, koji mogu biti socijalni, materijalni ili osobni. Postojanje

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 4-5 (90-91),
STR. 917-941

KALEBIĆ MAGLICA, B.:
POVEZANOST
EYSENCKOVIH...

ovih resursa omogućuje izbor mogućnosti suočavanja. Manjkavost bilo kojeg od ovih izvora naziva se ranjivost. U okviru sekundarne procjene važna je varijabla procjena kontrole nad situacijom, koja se odnosi na procjenu ili vjerovanje u mogućnost kontroliranja specifične stresne situacije. Ova je procjena rezultat procjene zahtjevnosti situacije i izvora suočavanja, kao i mogućnosti i/ili sposobnosti da se primijeni potrebna strategija suočavanja (Folkman, 1984.). Procjena kontrole nad situacijom mijenja se prilikom stresne transakcije.

Lazarus i Folkman (1984.) navode da se suočavanje javlja samo onda kada zahtjevi situacije prelaze okvire uobičajenih napora koji ne zahtijevaju posebne mehanizme prilagodbe. Najčešće se spominju dva osnovna načina suočavanja sa stresom.

Prvi je način problemu usmjereno suočavanje koje se odnosi na rješavanje problema ili poduzimanje akcije. Ovaj način suočavanja prevladava kada ljudi misle da mogu učiniti što konstruktivno u vezi sa stresnim događajem, odnosno kada procjenjuju da mogu kontrolirati ishode stresnoga doživljaja (Folkman, 1984.; Lazarus i Folkman, 1984.). Drugi način suočavanja sa stresom jest emocijama usmjereno suočavanje. Osnovna funkcija ovoga načina suočavanja jest smanjivanje stresnoga doživljaja ili promjena interpretacije događaja. Neke istraživači (npr. Amirkhan, 1990.; Endler i Parker, 1990.) smatraju da uz ova dva načina suočavanja sa stresom postoji i treći, a to je izbjegavanje. Izbjegavanje uključuje odvratanje pažnje od izvora stresa ili nereagirane na stresor (Kohlmann i sur., 1996.).

Ishodi suočavanja posljednji su element u Lazarusovoj teoriji suočavanja. Dije se na neposredne ishode (ugodni i neugodni osjećaji, procjena kvalitete ishoda i fiziološke promjene) i odgođene ishode (psihološko i tjelesno zdravlje, socijalno funkcioniranje i dobrobit).

Nalazi istraživanja (Amirkhan, 1994.; Ferguson, 2001.; Scheier i Carver, 1988.; Shaw, 1999.) pokazuju da su neke dimenzije ličnosti važni prediktori strategija suočavanja koje pojedinci rabe u stresnim situacijama. Najprisutnije u istraživanjima suočavanja svakako su neuroticizam i ekstraverzija (Bolger, 1991.; McCrae i Costa, 1986.).

McCrae i Costa (1986.) nalaze da je neuroticizam značajno povezan s pojačanim pribjegavanjem fantazijama, bijegu, samookrivljanju, povlačenjima, maštanjima, pasivnosti i neodlučnosti te uzimanjem sedativa i hostilnošću, odnosno s nezrelim ili neurotskim suočavanjem. Neuroticizam se pokazao kao dobar prediktor sklonosti izlaganju stresnim životnim događajima (Bolger i Schilling, 1991.; Fergusson i Horwood, 1987.) i sklonosti interpersonalnim konfliktima (Buss i sur., 1987.). Pokazalo se da neuroticizam povećava dosjećanje informaci-

ja negativnog emocionalnog tona (Stone i Costa, 1990.), pa je njegov utjecaj uočen i na stresnu reaktivnost (Lishman, 1972.; Lyloyd i Lishman, 1975.; Martin i sur., 1983.), vjerojatno zbog toga što neurotičari primjenjuju neadaptivnije strategije kada se suočavaju s problemima (Cimboic Gunther i sur., 1999.).

Ekstraverzija je značajno povezana s načinima suočavanja koji uključuju racionalnu akciju, pozitivno mišljenje, zamjenu i obuzdavanje suočavanja, dakle ono što bismo mogli nazvati problemu usmjereno suočavanje (McCrae i Costa, 1986.). Parkes (1986.) navodi rezultate po kojima ekstraverzija ima značajan pozitivan efekt na aktivno, problemu usmjereno suočavanje. Nakano (1992.) i Amirkhan (1995.) navode malo drugačije rezultate, koji pokazuju da je ekstraverzija najviše povezana s traženjem socijalne podrške, tj. da je značajan prediktor emocijama usmjerenoga suočavanja.

Kardum i Krapić (2001.) nalaze da ekstraverzija ima direktan, pozitivan učinak na problemu i emocijama usmjereno suočavanje, dok neuroticizam i psihoticizam imaju direktan, pozitivan efekt na suočavanje izbjegavanjem.

Endler i Parker (1990.) i Rim (1986.) nalaze da je psihoticizam povezan s dnevnim maštanjem o boljim vremenima i opsjednutošću time kako se stresna transakcija može riješiti. Ljudi koji postižu visok rezultat na skali psihoticizma manje su religiozni (Wilde i Joseph, 1997.; prema Ferguson, 2001.), češće konzumiraju alkohol (Conrod i sur., 1997.) i usmjereniji su prema novotarijama (Ferguson, 2001.).

Neki istraživači (npr. Smith i Pope, 1992.) smatraju da se na osnovi određenih intrapersonalnih dimenzija (pogotovo neuroticizam i ekstraverzija) može predvidjeti i procjena stresnosti situacije.

Tako je Gallagher (1990.) pronašao pozitivnu vezu između neuroticizma i procjene prijetnje te između ekstraverzije i procjene izazova. U istraživanju Hemenovera i Dienstbiera (1996.) sudionici su ispunjavali upitnik ličnosti na početku školske godine, a mjesec dana nakon toga procjenjivali su težinu ispita iz psihologije. Ispitanici koji su postigli visok rezultat na skali neuroticizma procjenjivali su ispit stresnijim i težim, za razliku od onih koji su postigli niži rezultat na toj skali.

Rusting i Larsen (1998.) nalaze da neurotičari uspješnije rješavaju kognitivne zadatke kada su podražaji negativnoga tona, dok su ekstraverti uspješniji kada su podražaji pozitivnoga tona. Možemo reći da kod neurotičara dolazi do usmjeravanja pažnje prema negativnim sadržajima, a kod ekstraverta prema pozitivnim sadržajima, što rezultira kognitivnim razrađivanjem informacija. Taj razrađeni sadržaj primjenjuje se kod procjene stresnosti.

U Lazarusovoj (1984.) konceptualizaciji emocija najvažniju ulogu imaju osobne karakteristike pojedinca koje posređuju u javljanju emocija i koje su u interakciji s događajima u okolini. Istraživanja pokazuju da su ekstraverzija i neuroticizam povezani s pozitivnim, odnosno negativnim, raspoloženjem (Costa i McCrae, 1980.). Neurotičari izvještavaju o većem stupnju negativnoga raspoloženja, dok ekstraverti o većem stupnju pozitivnoga raspoloženja.

Načini suočavanja mogu biti snažni medijatori emocionalnih ishoda. Folkman i Lazarus (1990.) smatraju da svaka emocija odražava specifičnu vrstu veze pojedinca s okolinom, pa stoga vrsta, trajanje, intenzitet i uzorak pozitivnih i negativnih emocija daju više informacija o prednostima i nedostacima upotrijebljenih načina suočavanja nego stupanj i sadržaj stresnoga događaja (Lazarus, 1990.). Stoga i psihološki stres valja razmatrati unutar širega područja emocija.

Veza između suočavanja i raspoloženja najčešće je ispitivana u kontekstu zdravstvenih problema. Ta istraživanja pokazuju dosljednu pozitivnu vezu između izbjegavanja i negativnoga raspoloženja te na negativnu povezanost problemu usmjerenoga suočavanja i negativnoga raspoloženja (Billings i sur., 2000.).

Folkman i Lazarus (1990.) nalaze da izbjegavanje ima relativno kratkotrajan adaptivan učinak te da ono najčešće nema povoljnih dugotrajnih emocionalnih posljedica. Rezultati ovih istih autora pokazuju da je suočavanje distanciranjem od problema negativno povezano s emocionalnim stanjima radosti i sigurnosti, a pozitivno s ljutnjom. Suočavanje usmjereno na problem pozitivno je povezano s emocionalnim stanjima radosti i sigurnosti, a negativno s ljutnjom. I u istraživanju koje su proveli Kardum i Hudek-Knežević (1994.) izbjegavanje je značajno pridonosilo negativnom raspoloženju kod studenata.

Sults i Fletcher (1985.) smatraju da se negativni efekti izbjegavanja očituju jedino kada se promatraju odgođeni ishodi suočavanja, dok izbjegavanja unutar kraćih perioda često dovode do bolje tjelesne adaptacije i povoljnijih efekata na zdravlje u odnosu na neizbjegavanje.

Folkman i Lazarus (1990.) smatraju da je planiranje značajno povezano s pozitivnim emocijama, ne samo zato što je ono djelotvoran način suočavanja u situacijama podložnim kontroli, nego i zato što su pojedinci koji se služe ovom strategijom kooperativniji i imaju bolje prijateljske odnose s drugim ljudima, što im osigurava dobivanje raznih tipova podrške. Planirano rješavanje problema značajno je povezano s emocijama (više pozitivnih i manje negativnih emocija), barem iz dva razloga. Prvo, ljudi se osjećaju bolje samim tim što rješavaju problem koji je izvor stresa. Drugo, djelotvorno pla-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 4-5 (90-91),
STR. 917-941

KALEBIĆ MAGLICA, B.:
POVEZANOST
EYSENCKOVIH...

nirano rješavanje problema može poboljšati vezu pojedinca s okolinom, što dovodi do bolje kognitivne procjene i pozitivnijih emocionalnih odgovora.

Folkman i Lazarus (1985.) na uzorku djece nalaze da je suočavanje konfrontiranjem dosljedno povezano s pogoršanjem emocija. Samo izražavanje ljutnje i hostilnosti vjerojatno dovodi do jačih negativnih emocija. Slične nalaze dobivaju i Kardum i Hudek-Knežević (1994.), McCrae i Costa (1986.) te Stone i suradnici (1995.).

Dosadašnja istraživanja uglavnom su kao ispitanike uzimala odrasle osobe, dok su istraživanja na adolescentima nedovoljno zastupljena. Iz navedenoga pregleda može se vidjeti i da rezultati ispitivanja odnosa dimenzija ličnosti, kognitivnih procjena, suočavanja i raspoloženja nisu jednoznačni. Stoga je cilj ovog istraživanja ispitati efekte Eysenckovih dimenzija ličnosti, kognitivnih procjena i suočavanja na raspoloženja adolescenata.

U skladu s prethodno navedenim istraživanjima, mogu se očekivati izravni efekti ulaznih i posredujućih varijabli na ishod stresne transakcije, pri čemu će na pojavu pozitivnoga raspoloženja izravno utjecati ekstraverzija i problemu usmjereno suočavanje, a na pojavu negativnoga raspoloženja neuroticizam i izbjegavanje. Očekuju se i posredni učinci uzročnih prethodnika na ishod, i to preko posredujućih varijabli, pri čemu će ekstraverzija djelovati na problemu i emocijama usmjereno suočavanje. Očekuje se i da će neuroticizam utjecati na izbjegavanje, procjenu stresnosti i prijetnje, a psihoticizam na izbjegavanje.

METODA

Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo 545 učenika osnovnih i srednjih škola u gradu Rijeci, od toga 356 djevojaka i 189 mladića. Istraživanjem su obuhvaćeni učenici sedmog i osmog razreda osnovne škole te prvog i drugog razreda srednje škole. Prosječna je dob sudionika bila 14,42 godine, a standardna devijacija je 1,17 godine. Raspon dobi kretao se od 12 do 18 godina.

Instrumentarij

Junior EPQ

Za mjerenje dimenzija ličnosti rabio se Junior EPQ (Eysenck i Eysenck, 1994.), koji se sastoji od ljestvica ekstraverzije (24 tvrdnje), neuroticizma (20 tvrdnji), psihoticizma (17 tvrdnji) i skale laži (20 tvrdnji). Pouzdanosti tipa unutarnje konzistencije (Cronbach alpha) dobivene na ovom uzorku ispitanika zadovoljavajuće su i iznose 0,74 za ekstraverziju, 0,82 za neu-

roticizam, 0,68 za psihoticizam i 0,80 za skalu laži. Raspon rezultata za ljestvicu ekstraverzije iznosi od 3 do 24, za neuroticizam od 0 do 20, za psihoticizam od 0 do 14, a za skalu laži od 0 do 20.

Ekstraverzija negativno korelira s neuroticizmom (-0,15; $p < 0.01$) i skalom laži (-0,17; $p < 0.01$) i pozitivno s psihoticizmom (0,15; $p < 0.01$). Neuroticizam pozitivno korelira s psihoticizmom (0,17; $p < 0.01$), a negativno sa skalom laži (-0,26; $p < 0.01$). Psihoticizam negativno korelira sa skalom laži (-0,44; $p < 0.01$).

Postoje spolne razlike na dimenziji neuroticizma ($t(543) = 2,99$, $p < 0.01$) i psihoticizma ($t(543) = -6,82$, $p < 0.01$). Djevojke postižu više rezultate na ljestvici neuroticizma ($M_{Djevojke} = 11,33$, $SD_{Djevojke} = 4,40$; $M_{Mladići} = 10,15$, $SD_{Mladići} = 4,36$), a mladići na ljestvici psihoticizma ($M_{Mladići} = 4,60$, $SD_{Mladići} = 2,78$; $M_{Djevojke} = 3,12$, $SD_{Djevojke} = 2,21$).

Dosjećanje na najstresniju situaciju

Sudionici istraživanja trebali su se sjetiti najstresnije situacije vezane uz školu koja se dogodila u posljednjih mjesec dana i kratko je opisati. Pitanje je glasilo: "Pokušaj se sjetiti najstresnije situacije vezane uz školu, a koja se dogodila u posljednjih mjesec dana, i ukratko je opiši".

Stresnost situacije

Stresnost situacije procjenjivala se odgovorom na pitanje: "U kojoj je mjeri situacija koju si opisao/opisala za tebe stresna?" Odgovori su se bodovali na Likertovoj ljestvici od 5 stupnjeva (1 – nimalo stresna, 5 – izrazito stresna). Prosječni rezultat na ovoj skali iznosi 3,13, a standardna devijacija 1,10. Procjena stresnosti situacije pokazuje pozitivno asimetričnu distribuciju, pri čemu ispitanici procjenjuju situaciju iznadprosječno stresnom ($Z = 4,07$, $p < 0.01$).

Procjena prijetnje

Procjena intenziteta prijetnje i vrste prijetnji ispitane su na 14 tvrdnji. Poslužili smo se Lazarusovim (1989.) tvrdnjama kojima se mjeri primarna kognitivna procjena, a koje su prilagođene adolescentima. Tvrdnje se odnose na procjene prijetjećih aspekata stresnoga događaja. Visok rezultat na ovoj skali upućuje na veću percepciju prijetnje u stresnoj situaciji. Pouzdanost tipa unutarnje konzistencije Cronbach alpha ovog upitnika zadovoljavajuća je ($\alpha = 0,86$). Minimalan mogući rezultat iznosi 14, a maksimalan 69. Prosječni rezultat na ovoj skali iznosi 25,80, a standardna devijacija 9,90.

Mogućnost kontrole stresne situacije

Sudionici su na temelju triju pitanja procjenjivali mogućnost kontrole opisane situacije. Pitanja su glasila: "Jesi li mogao/

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 4-5 (90-91),
STR. 917-941

KALEBIĆ MAGLICA, B.:
POVEZANOST
EYSENCKOVIH...

mogla kontrolirati svoje reakcije (ponašanja, misli i/ili osjećaje) u toj stresnoj situaciji?", "Jesi li mogao/mogla kontrolirati reakcije (ponašanja, misli i/ili osjećaje) drugih ljudi u toj stresnoj situaciji?" i posljednje "Jesi li mogao/mogla utjecati na posljedice te stresne situacije?" Odgovori su se bodovali na Likertovoj ljestvici od 5 stupnjeva (1 – uopće nisam mogao, 5 – potpuno sam mogao). Upotrijebljena je jedna mjera mogućnosti kontrole stresne situacije koja je nastala zbrajanjem procjena na odgovarajućim česticama. Prosječni rezultat na ovoj skali iznosi 8,81, a standardna devijacija 2,92. Minimalan moguć rezultat na ovoj skali iznosi 3, a maksimalan 15. Pouzdanost tipa unutarne konzistencije Cronbach alpha ovog upitnika je 0,55. Procjena mogućnosti kontrole pokazuje negativno asimetričnu distribuciju, pri čemu ispitanici iskazuju ispodprosječne procjene mogućnosti kontrole stresne situacije ($Z=2,26$, $p<0.01$). Postoje i spolne razlike u procjeni mogućnosti kontrole stresne situacije ($t(543)=-3,02$, $p<0.01$), pri čemu mladići postižu viši rezultat na toj ljestvici ($M_{\text{mladići}}=9,30$, $SD_{\text{mladići}}=2,94$; $M_{\text{djevojke}}=8,51$, $SD_{\text{djevojke}}=2,87$).

Upitnik suočavanja sa stresnim situacijama

Za potrebe ovog istraživanja poslužila je skraćena ljestvica Upitnika suočavanja sa specifičnim stresnim situacijama (Kardum i Krapić, 2001.). U osnovi ovog upitnika nalaze se tri faktora, koji se sastoje od 6 čestica. To su problemu usmjereno suočavanje, emocijama usmjereno suočavanje i izbjegavanje. Minimalan mogući rezultat na sve tri skale iznosi 6, a maksimalan 30. Pouzdanosti tipa unutarne konzistencije Cronbach alpha zadovoljavajuće su i redom iznose: 0,82 za problemu usmjereno suočavanje, 0,79 za emocijama usmjereno suočavanje i 0,64 za izbjegavanje.

Navedeni načini suočavanja nisu potpuno nezavisni jedan od drugog. Tako je problemu usmjereno suočavanje statistički značajno pozitivno povezano s emocijama usmjerenim suočavanjem ($r=.22$, $p<.01$), a negativno s izbjegavanjem ($r=-.10$, $p<.05$). Jedino su emocijama usmjereno suočavanje i izbjegavanje ostali međusobno nezavisni. Takvi nalazi mogu nas upozoravati na to da ista stresna situacija, ovisno o fazi, mobilizira različite načine suočavanja sa stresom (Folkman i Lazarus, 1985.; Lazarus, 1990.).

Postoje spolne razlike u emocijama usmjerenom suočavanju ($t(543)=5,24$, $p<0.01$) i izbjegavanju ($t(543)=-2,11$, $p<0.05$). Djevojke se u većoj mjeri emocijama usmjereno suočavaju ($M_{\text{djevojke}}=17,39$, $SD_{\text{djevojke}}=6,07$; $M_{\text{mladići}}=14,55$, $SD_{\text{mladići}}=5,93$), a mladići izbjegavaju ($M_{\text{mladići}}=15,13$, $SD_{\text{mladići}}=5,28$; $M_{\text{djevojke}}=14,18$, $SD_{\text{djevojke}}=4,88$).

Ljestvica raspoloženja

Ljestvica raspoloženja (Kardum i Bezinović, 1992.) sastoji se od 40 čestica. U ovom istraživanju ljestvica se rabila na razini faktora višega reda; pozitivnog i negativnog raspoloženja. Pripadnost čestica svakom od faktora određena je na temelju rezultata prethodnih analiza (Kardum i Bezinović, 1992.). Tako su i pozitivno i negativno raspoloženje mjereni sa 20 čestica. Od ispitanika se tražilo da procijene svoje emocionalno stanje nakon doživljene stresne situacije. Visok rezultat na ljestvici pozitivnoga raspoloženja upućuje na veću tendenciju doživljavanja pozitivnih emocionalnih stanja nakon stresne situacije, a visok rezultat na ljestvici negativnoga raspoloženja na veću tendenciju doživljavanja negativnih emocionalnih stanja. Pouzdanost tipa unutarnje konzistencije Cronbach alpha za pozitivno raspoloženje iznosi 0,93, a za negativno 0,92. Korelacija između faktora pozitivno i negativno raspoloženje statistički je značajna i negativna ($r = -0.28$, $p < 0.01$). Postoje spolne razlike u pozitivnom ($t(543) = -4,08$, $p < 0.01$) i negativnom ($t(543) = 4,12$, $p < 0.01$) raspoloženju. Mladići se pozitivnije osjećaju ($M_{\text{Mladići}} = 38,24$, $SD_{\text{Mladići}} = 17,46$; $M_{\text{Djevojke}} = 32,74$, $SD_{\text{Djevojke}} = 13,52$), a djevojke negativnije ($M_{\text{Djevojke}} = 54,71$, $SD_{\text{Djevojke}} = 16,96$; $M_{\text{Mladići}} = 3,12$, $SD_{\text{Mladići}} = 2,21$) nakon doživljene stresne situacije.

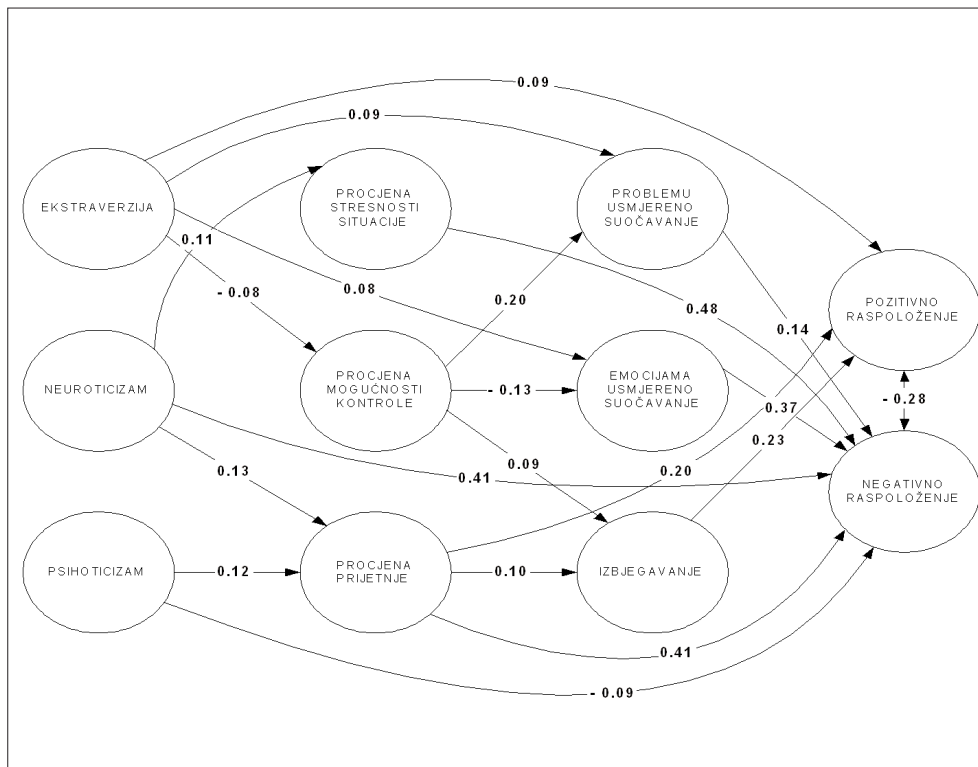
Postupak

Ispitivanje je provedeno u dva dijela. U prvom dijelu sudionici ispitivanja ispunili su Junior EPQ, dok su se u drugom dijelu trebali sjetiti najstresnije situacije vezane uz školu, a koja se dogodila u posljednjih mjesec dana. Potom su tu stresnu situaciju morali ukratko opisati na prazan dio upitnika. Nakon toga, imajući na umu tu stresnu situaciju, procijenili su kako su se suočili s tom situacijom, koliko je ona bila stresna i prijetuća, jesu li je mogli kontrolirati te kako su se osjećali nakon te stresne situacije.

REZULTATI

Da bi se ispitali odnosi između Eysenckovih dimenzija ličnosti, kognitivnih procjena, strategija suočavanja i raspoloženja, izvedena je analiza traga. Prediktorske varijable u ovom istraživanju jesu Eysenckove dimenzije ličnosti, kognitivne procjene i strategije suočavanja sa stresnim situacijama. Kriterijske varijable u analizama bile su pozitivna, odnosno negativna, raspoloženja. U Prilogu 1 nalazi se tablica s korelacijama izmjerenih varijabli.

Na Slici 1 prikazani su izravni i neizravni efekti Eysenckovih dimenzija ličnosti, kognitivnih procjena i strategija suočavanja na pozitivna i negativna raspoloženja na ukupnom uzorku sudionika.

U dijagramu su prikazani samo značajni koeficijenti.

SLIKA 1
Izravni i neizravni efekti Eysenckovih dimenzija ličnosti, kognitivnih procjena i strategija suočavanja sa stresom na raspoloženja

Ekstraverzija značajno izravno pridonosi pozitivnom raspoloženju (0,09), dok neuroticizam (0,41) i psihoticizam (-0,09) značajno pridonose negativnom raspoloženju.

Što se kognitivnih procjena tiče, procjena stresnosti situacije (0,48) značajno izravno pridonosi negativnom raspoloženju, kao i procjena prijetnje (0,41). Međutim, procjena prijetnje značajno pozitivno utječe i na pozitivno raspoloženje (0,20).

Od strategija suočavanja pozitivnom raspoloženju pridonosi izbjegavanje (0,23), a negativnom raspoloženju problemu (0,14) i emocijama usmjereno suočavanje (0,37).

Ovaj model također pokazuje da ekstraverzija značajno pridonosi problemu (0,09) i emocijama (0,08) usmjerenom suočavanju te procjeni mogućnosti kontrole stresne situacije (-0,08). Neuroticizam utječe na procjenu stresnosti situacije (0,11) i procjenu prijetnje (0,13). Psihoticizam značajno pridonosi procjeni prijetnje (0,12).

Procjena mogućnosti kontrole ima efekt na problemu (0,20) i emocijama (-0,13) usmjereno suočavanje, kao i na izbjegavanje (0,09). Procjena prijetnje ima značajan efekt na izbjegavanje (0,10).

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 4-5 (90-91),
STR. 917-941

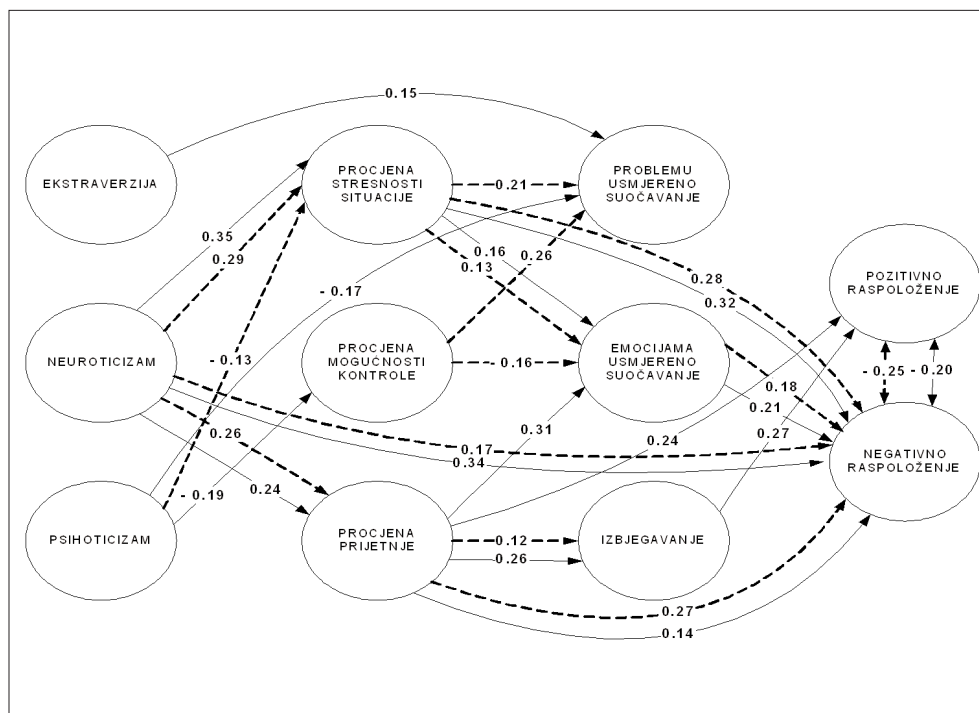
KALEBIĆ MAGLICA, B.:
POVEZANOST
EYSENCKOVIH...

Koeficijenti traga upućuju na značajnu negativnu povezanost između pozitivnih i negativnih raspoloženja (-0,28).

Provedene su analize traga kojima se ispituju odnosi između Eysenckovih dimenzija ličnosti, kognitivnih procjena, strategija suočavanja i raspoloženja posebno za djevojke i mladiće. Naime, dobivene su različite povezanosti među varijablama s obzirom na spol. Tako je korelacija između psihoticizma i procjene stresnosti situacije značajna na uzorku mladića (0,21, $p < 0.01$), ali ne i na uzorku djevojaka. Slično je i s korelacijama između emocijama usmjerenog suočavanja i procjene prijetnje (0,35, $p < 0.01$).

Prediktorske i kriterijske varijable identične su onima u prethodnom modelu.

Na Slici 2 prikazani su izravni i neizravni efekti Eysenckovih dimenzija ličnosti, kognitivnih procjena i strategija suočavanja sa stresnim situacijama na pozitivna i negativna raspoloženja na poduzorku djevojaka i mladića.

SLIKA 2
Izravni i neizravni efekti Eysenckovih dimenzija ličnosti, kognitivnih procjena i strategija suočavanja na raspoloženja na poduzorku djevojaka i mladića

U dijagramu su prikazani samo značajni koeficijenti.

Legenda:

- > povezanosti među varijablama za djevojke
- > povezanosti među varijablama za mladiće

Neuroticizam značajno izravno pridonosi negativnom raspoloženju, i to kod djevojaka (0,17) i kod mladića (0,34). Od strategija suočavanja emocijama usmjerenog suočavanja zna-

čajno izravno pridonosi negativnom raspoloženju djevojaka (0,18) i mladića (0,21). Izbjegavanje značajno izravno pridonosi pozitivnom raspoloženju, i to jedino kod mladića (0,27).

Procjena stresnosti situacije izravno pridonosi negativnom raspoloženju djevojaka (0,28) i mladića (0,32), kao i procjena prijetnje (za djevojke 0,27, a za mladiće 0,14). Međutim, procjena prijetnje kod mladića izravno pridonosi pozitivnim raspoloženjima (0,24).

Iz dobivenih koeficijenata vidi se i da ekstraverzija izravno pridonosi problemu usmjerenom suočavanju kod mladića (0,15), kao i psihoticizam (-0,17).

Neuroticizam ima značajan efekt na procjenu stresnosti situacije i kod djevojaka (0,29) i kod mladića (0,35). Neuroticizam također ima pozitivan efekt na procjenu prijetnje i kod djevojaka (0,26) i kod mladića (0,24). Psihoticizam kod djevojaka značajno pridonosi procjeni stresnosti situacije (-0,13), dok kod mladića psihoticizam ima efekt na procjenu mogućnosti kontrole (-0,19).

Procjena stresnosti situacije kod djevojaka pridonosi problemu usmjerenom suočavanju (0,21) i emocijama usmjerenom suočavanju (0,13). Procjena stresnosti situacije kod mladića ima efekt jedino na emocijama usmjerenom suočavanju (0,16). Procjena mogućnosti kontrole kod djevojaka ima efekt na problemu usmjerenom suočavanju (0,26) i na emocijama usmjerenom suočavanju (-0,16). Procjena prijetnje kod mladića pridonosi i emocijama usmjerenom suočavanju (0,31) i izbjegavanju (0,26), dok kod djevojaka procjena prijetnje jedino pridonosi izbjegavanju (0,26).

Koeficijenti traga upućuju na negativnu povezanost između pozitivnoga i negativnoga raspoloženja i kod djevojaka (-0,25) i kod mladića (-0,20).

Potrebno je napomenuti da visine koeficijenta prilično variraju. Neki su koeficijenti dosta visoki (za neuroticizam i negativno raspoloženje koeficijent traga iznosi 0,41). Međutim, pojedini koeficijenti dosta su niski (za ekstraverziju i pozitivno raspoloženje koeficijent traga iznosi 0,09) i značajni su zbog velikoga broja sudionika uključenih u istraživanje.

RASPRAVA

Dobiveni rezultati pokazuju da neuroticizam ima pozitivan efekt na primarnu kognitivnu procjenu, i to na procjenu stresnosti situacije i na procjenu prijetnje kod adolescenata i adolescentica.

Istraživanja koja se navode u literaturi pokazuju da je na temelju Eysenckovih dimenzija ličnosti, pogotovo neuroticizma, moguće predvidjeti procjenu stresnosti situacije i procjenu prijetnje koja se odnosi na osjećaj ugroženosti, na suočenost s nekom vrstom opasnosti ili na zabrinutost kako će

nešto završiti (Bolger, 1990.; McCrae i Costa, 1986.; Smith i Pope, 1992.).

Osobe koje postižu visok rezultat na skali neuroticizma sklonije su negativnim interpretacijama dvosmislenih podražaja, vide prijetnju i probleme u situacijama kada ih drugi ljudi ne vide, lako se uznemire i pretjerano reaguju na manje stresne događaje te doživljavaju više negativnog afekta od osoba koje postižu nizak rezultat na ovoj skali (Costa i McCrae, 1980.; McCrae, 1989.; Watson i Pennebaker, 1989.).

Povezanost između ekstraverzije i mogućnosti kontrole stresne situacije na ukupnom je uzorku sudionika značajna i negativna, ali niska. Takvi se nalazi mogu objasniti samom prirodom ove dimenzije. Naime, srž ekstraverzije jest socijalibilnost. Socijalibilne osobe imaju tople i prijateljske osjećaje prema drugima i visoko vrednuju bliske interpersonalne odnose (Eysenck i Eysenck, 1994.). Zbog visokoga vrednovanja drugih ljudi, moguće je da percepciju kontrole prepuštaju drugima jer imaju u njih povjerenja.

Odnos psihoticizma i kognitivnih procjena ispitivan je znatno rjeđe. Dobiveni rezultati pokazuju da psihoticizam ima pozitivni efekt na procjenu prijetnje na ukupnom uzorku sudionika, dok se ta veza gubi kada gledamo subuzorke adolescenata i adolescentica. Kod adolescenata psihoticizam ima negativan efekt na procjenu mogućnosti kontrole, a kod adolescentica na procjenu stresnosti situacije. Jedno od mogućih objašnjenja dobivenih rezultata krije se u samoj prirodi ove crte ličnosti. Adolescenti i adolescentice koji postižu visok rezultat na ovoj skali čudni su, izolirani, neugodni, hladni i agresivni. Oni nedostatak osjećaja pokušavaju nadomjestiti traženjem uzbuđenja, ne obazirući se na opasnosti. Socijaliziranost, empatija, osjećaj krivnje, razumijevanje drugih za njih su nepoznanice (Eysenck i Eysenck, 1994.).

Pretpostavljalo se da će Eysenckove dimenzije ličnosti izravno utjecati na strategije suočavanja sa specifičnim stresnim situacijama vezanim uz školu, pri čemu će ekstraverzija biti povezana s problemu i emocijama usmjerenim suočavanjem, a neuroticizam i psihoticizam s izbjegavanjem.

Ekstraverzija ima izravne pozitivne efekte na problemu (na ukupnom uzorku i kod muških sudionika) i emocijama usmjereno suočavanje (na ukupnom uzorku), dok psihoticizam ima negativan efekt na problemu usmjereno suočavanje, i to kod adolescenata, što je u skladu s očekivanjima. Dobiveni rezultati pokazuju da ne postoji efekt neuroticizma na strategije suočavanja sa stresnim situacijama, što nije u skladu s nalazima iz literature. Naime, u literaturi se spominje da je neuroticizam značajno povezan s pojačanom upotrebom fantazija, bijega, samookrivljavanja, povlačenjima, pasivnosti i neodlučnosti, onim što McCrae i Costa (1986.) nazivaju nezre-

lim ili neurotskim suočavanjem. Jedno od mogućih objašnjenja dobivenih rezultata jest da neuroticizam ima najčešće efekte na stilove suočavanja, tj. dispozicije, to ne znači da mora imati i efekte u svakoj pojedinoj stresnoj situaciji.

Brojna istraživanja (npr. Amirkhan, 1995.; Ferguson, 2001.; Kardum i Hudek-Knežević, 1996.; Kardum i Krapić, 2001.; McCrae i Costa, 1986.; Nakano, 1992.; Parkes, 1986.; Watson i Clark, 1992.; Watson i Hubbard, 1996.), provedena uglavnom na uzorcima odraslih ljudi, pokazuju da je ekstraverzija povezana s problemu i emocijama usmjerenim suočavanjem, a da je psihoticizam negativno povezan sa spomenutim strategijama (npr. Kardum i Hudek-Knežević, 1994.; Kardum i Krapić, 2001.).

White i suradnici (1995.) nalaze da ekstravertirani adolescenti naporno rade, ostaju pozitivni i opušteni, dobri su s prijateljima i služe se socijalnom podrškom kada se suočavaju s problemom, a da su oni s visokim psihoticizmom skloniji upotrebi strategija namijenjenih smanjenju napetosti, ignoriranju problema i nesuočavanju.

Rezultati ovog istraživanja pokazuju da se ekstraverti već u razdoblju adolescencije služe aktivnim i efikasnim strategijama kada su suočeni sa stresnim situacijama vezanim uz školu. Osim toga, ekstraverti su motiviraniji za interakcije s drugim ljudima i na njih troše više vremena nego introverti (Watson i Clark, 1992.), pa su već pripremljeni za traženje socijalne podrške, bilo iz emocionalnih ili instrumentalnih razloga, što je uglavnom sadržaj ljestvica emocijama usmjerenog suočavanja.

Nalaz da adolescenti koji postižu visok rezultat na skali psihoticizma manje rabe problemu usmjerenom suočavanje ne iznenađuje ako uzmemo u obzir samu prirodu ove dimenzije, koju karakterizira – kako je već spomenuto – impulsivnost, traženje novih podražaja, nedostatak odgovornosti, autonomije i sl. (Eysenck i Eysenck, 1994.).

Što se raspoloženja tiče, nalazi dobiveni na ukupnom uzorku sudionika pokazuju da se adolescenti i adolescentice koji postižu visok rezultat na ljestvici neuroticizma negativnije osjećaju nakon doživljene stresne situacije vezane uz školu te da se svi ekstravertirani sudionici pozitivnije osjećaju nakon spomenute situacije.

Brojna istraživanja (Costa i McCrae, 1980.; Hepburn i Eysenck, 1989.; Kardum, 1993.; Kardum i Hudek-Knežević, 1994.; Meyer i Shack, 1989.; Tellegen, 1985.; Williams, 1989.) upućuju na slične rezultate; dimenzija ekstraverzije dobar je prediktor razine pozitivnih emocionalnih stanja, a neuroticizam negativnih, pri čemu je efekt ovih dviju dimenzija ličnosti na emocionalna stanja kroničnoga i dugotrajnoga karaktera.

Gilboa i Revelle (1994.) nalaze da neuroticizam nije samo dispozicija za doživljavanje negativnih raspoloženja nego da je značajno povezan i s tendencijom naknadnoga razmišljanja o događajima koji su doveli do negativnoga raspoloženja. To ima značajnih posljedica i na raspoloženja i na kognicije, jer se time povećava raspoloživost negativnih informacija koje utječu na interpretaciju budućih događaja, čime se stvara zatvoreni afektivno-kognitivni krug. Osim toga, neuroticizam je povezan i s većim izlaganjem i reaktivnošću na svakodnevne stresne situacije te s doživljajem stresa čak i u odsutnosti okolinskih stresnih događaja (Bolger i Schilling, 1991.).

Uloga psihotocizma u kontekstu emocionalnoga funkcioniranja ispitivana je znatno manje u odnosu na neuroticizam i ekstraverziju. U ovom istraživanju psihotocizam na ukupnom uzorku sudionika ima negativan efekt na negativno raspoloženje, što znači da se osobe koje postižu visok rezultat na ovoj ljestvici osjećaju manje negativno nakon što su doživjele stresnu situaciju vezanu uz školu.

Na malo drugačije rezultate upozorava Williams (1981.), koji nalazi nisku povezanost psihotocizma i negativnoga raspoloženja, poput agresivnosti, zbunjenosti, depresije, opće deaktivacije. Nalaze slične Williamsovima (1981.) dobivaju i Kardum i Hudek-Knežević (1994.) na uzorku studenata.

Međutim, u nekim drugim istraživanjima (npr. Williams, 1990.) dobivene su relativno niske i uglavnom statistički neznačajne korelacije ove osobine ličnosti s brojnim dimenzijama raspoloženja, pa se naglašava da je ona više povezana sa socijalnim emocijama, kao što su sram, krivnja i emocionalna empatija.

Kako smo iz prethodnih rezultata mogli vidjeti adolescenti s visokim psihotocizmom procjenjuju stresne situacije kao manje stresne. Kako te situacije za njih nisu stresne, ne postoji razlog zašto bi se loše osjećali. Također, za one koji postižu visok rezultat na ljestvici psihotocizma nije karakteristično da kontroliraju situacije, jer su previše impulsivni i brzopleti, i stoga to što procjenjuju da nemaju kontrole nad stresnom situacijom za njih nije ništa novo i nikakav razlog da se osjećaju loše.

Kognitivne procjene imaju efekte na strategije suočavanja sa stresnim situacijama. Stoga možemo reći da kognitivne procjene jesu mobilizirajući faktor na suočavajuće napore u cjelini, pri čemu procjena stresnosti u najvećoj mjeri mobilizira emocijama usmjereno suočavanje kod adolescenata i adolescentica (npr. ako nedovoljnu ocjenu učenici percipiraju stresnom, tada više pitaju za savjet, razgovaraju s drugima o tom problemu, dakle traže više podrške od drugih). Procjena mogućnosti kontrole mobilizira problemu usmjereno suočavanje na ukupnom uzorku (npr. ako dobiju nedovoljnu o-

cjenu, a percipiraju da tu situaciju mogu kontrolirati, tada rade na problemu i rješavaju ga – npr. uče, čitaju, vježbaju, što je u skladu s nalazima koje navode Lazarus i Folkman (1984.)). Procjena prijetnje u najvećoj mjeri mobilizira izbjegavanje, i to kod sve tri ispitane grupe sudionika (npr. ako učenici percipiraju da u situaciji kada dobiju nedovoljnu ocjenu postoji opasnost da djeluju kao da im nije stalo što se događa ili da će imati jedinicu na polugodištu, izbjegavaju razmišljati i pričati o tome što se dogodilo, odnosno čekaju da se situacija riješi sama od sebe).

Slične nalaze dobiva i Hudek-Knežević (1994.) na uzorku zaposlenih žena. Rezultati tog istraživanja pokazuju da je procjena mogućnosti kontrole značajan prediktor za problemu i emocijama usmjereno suočavanje, dok je procjena prijetnje značajan prediktor emocijama usmjerenog načina suočavanja i izbjegavanja.

Rezultati ovog istraživanja također pokazuju da što je veća procjena mogućnosti kontrole stresne situacije to je i izbjegavanje veće, i to kada u analize uključimo sve sudionike. Treba naglasiti da ta povezanost nije visoka, ona iznosi samo 0,09 i značajna je zbog velikoga broja ispitanika.

Ako uzmemo u obzir da je ovo istraživanje provedeno na uzorku adolescenata, tada nam ova povezanost može biti i razumljiva. Naime, adolescenti kada percipiraju da imaju kontrolu nad nekom situacijom, nužno je ne rješavaju odmah, nego si mogu dopustiti da ne razmišljaju o njoj ili da čine neke druge stvari. Kad se problemi drže pod kontrolom, nije nužno da se rješavaju odmah, nego nakon nekoga vremena (npr. ako sam dobio jedinicu i znam da je profesorica dobra i da će me pitati, onda još imam vremena odgovarati i popraviti ocjenu).

Lazarus i njegovi suradnici (Folkman i Lazarus, 1990.; Lazarus, 1990., 1993.) smatraju da je emocionalno doživljavanje čvrsto povezano s načinima kako organizam procjenjuje svoju okolinu. Po njihovu mišljenju, emocionalno je doživljavanje dijelom rezultanta serije procjena koje pojedinac čini o svojoj okolini. Ustanovljeno je da se uz procjenu gubitka obično javljaju ljutnja, žalost, razočaranje i zavist, uz procjenu prijetnje strah, tjeskoba i zbunjenost, a uz procjenu izazova sigurnost, nada i nestrpljivost.

I u ovom radu kognitivne procjene imaju izravne efekte na raspoloženja. Procjena stresnosti situacije pozitivno pridonosi negativnom raspoloženju na ukupnom uzorku te na poduzorcima adolescenata i adolescentica.

Procjena prijetnje izravno pozitivno pridonosi i pozitivnom i negativnom raspoloženju, i to na ukupnom uzorku i kod adolescenata, dok kod adolescentica ona izravno pozitivno pridonosi jedino negativnom raspoloženju. Nalaz da

procjena prijetnje izravno pridonosi i pozitivnom i negativnom raspoloženju neočekivan je, premda treba naglasiti da je efekt procjene prijetnje na negativna raspoloženja veći. Jedno od mogućih objašnjenja zbog čega adolescenti kad percipiraju prijetnju doživljavaju i pozitivne i negativne emocije može biti taj da oni istodobno stresnu situaciju percipiraju i kao prijeteću i kao izazovnu. Zbog prijetnje se osjećaju loše, a zbog izazova bolje. Izazov ih dodatno motivira da riješe stresnu situaciju i nakon toga se osjećaju bolje. Drugi razlog može biti taj da tvrdnje u upitniku nisu bile prava prijetnja za adolescente, nego nešto s čime se oni mogu nositi, za razliku od adolescentica, koje su prijetnju percipirale kao nešto negativno, pa su se tako i osjećale. Tvrdnje u upitniku uglavnom su se odnosile na druge ljude (npr. da se više ne sviđaš drugim osobama, da drugima djeluješ nemoralno, da osobi koju voliš budu povrijeđeni osjećaji itd.), što je važnije adolescenticama nego adolescentima, jer su one emocionalnije i usmjerene na druge ljude.

U ovom je istraživanju utvrđeno da strategije suočavanja imaju značajne efekte i na raspoloženja. Suprotno nalazima brojnih istraživanja koja pokazuju da je izbjegavanje povezano s negativnim raspoloženjem (npr. Folkman i Lazarus, 1990.; Aspinwall i Taylor, 1992.; Kardum i Hudek-Knežević, 1994.; Billings i sur., 2000.), rezultati ovog istraživanja pokazuju da ono ima značajan efekt na pozitivno raspoloženje, i to na ukupnom uzorku i na subuzorku muških sudionika.

Međutim, iz literature se vidi da su ti pozitivni efekti izbjegavanja na pozitivna raspoloženja kratkoročni te da dugoročno izbjegavanje može imati negativne efekte (Folkman i Lazarus, 1990.).

Aspinwall i Taylor (1992.) nalaze da je kronična upotreba nekih strategija suočavanja kod adolescenata, a posebno izbjegavanja, rizičan psihološki faktor koji pridonosi razvoju negativnih simptoma vezanih uz djelovanje stresnoga događaja. Međutim, ovakvi su efekti izbjegavanja prisutni jedino kada se promatraju odgođeni ishodi, dok unutar kraćih perioda (trenutačni ishodi) često dovode do bolje tjelesne adaptacije i povoljnih efekata na zdravlje u odnosu na neizbjegavanje (Suls i Fletcher, 1985.).

Problemu usmjereno suočavanje ima pozitivan efekt na negativno raspoloženje, i to kada u analize uključimo sve sudionike. Dakle, kad adolescenti pokušavaju aktivno rješavati svoje probleme vezane uz školu, negativnije su raspoloženi nakon toga. Dobiveni je nalaz u skladu s rezultatima istraživanja koje su poduzeli Folkman i Lazarus (1985.) te Stone i suradnici (1995.). Oni pokazuju da je suočavanje konfrontiranjem, odnosno direktnom akcijom, povezano s pogoršanjem raspoloženja.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 4-5 (90-91),
STR. 917-941

KALEBIĆ MAGLICA, B.:
POVEZANOST
EYSENCKOVIH...

Emocijama usmjereno suočavanje također ima pozitivan efekt na negativno raspoloženje, i to na ukupnom uzorku sudionika, kao i na poduzorcima adolescenata i adolescentica. Iako literatura donosi rezultate istraživanja koja ispituju odnos emocijama usmjerenog suočavanja i raspoloženja kontradiktorna, velika većina istraživača nalazi vezu između traženja socijalne podrške i negativnoga raspoloženja (npr. Blacklock i sur., 1995.; Stone i sur., 1995.), što je u skladu s nalazima dobivenim i u ovom istraživanju. Izražavanje emocija, traženje pomoći i savjeta od drugih ljudi u stresnim situacijama vezanim uz školu dovodi kod adolescenata do pogoršanja emocija, odnosno do jačega negativnog raspoloženja.

Na kraju ovoga rada treba spomenuti i ograničenja koja se odnose na nacrt, provedbu, odnosno metodologiju istraživanja, o kojima treba voditi računa prilikom donošenja zaključaka.

Kao prvo, ono što onemogućuje generalizaciju rezultata jest to što je upotrijebljen prigodan uzorak i što su ispitivani specifični stresni događaji, dakle stresne situacije vezane uz školu. Stoga nije uputno generalizirati ove rezultate i prenositi ih na neke druge stresne situacije i druge populacije.

Drugo, svi instrumenti zasnovani su na samoiskazu, odnosno samoprocjenama, uz koje se vežu mnogi nedostaci, poput iskrenosti sudionika, kognitivnih distorzija, nepoznavanja njihovih pravih ponašanja.

Treće, sudionici su se trebali sjetiti stresne situacije vezane uz školu koja se dogodila u posljednjih mjesec dana. Pitanje je koliko su se mogli točno sjetiti kako su se ponašali, što su mislili i osjećali u toj stresnoj situaciji, a koliko su toga zaboravili. Poznato je da se ljudi sjećaju pozitivnih stvari, a da negativne zaboravljaju. U ovom slučaju mogli bi se tražiti nezavisni kriteriji (roditelji, nastavnici, vršnjaci) koji bi mogli procijeniti kako se obično adolescenti ponašaju i osjećaju te što misle u stresnim situacijama.

Doprinos ovog istraživanja očituje se u uključivanju nekih do sada manje ispitivanih varijabli, kao što su procjena prijetnje te mogućnost kontrole stresne situacije. Ispitani su i efekti Eysenckovih dimenzija ličnosti pojedinačno na strategije suočavanja i u interakciji s kognitivnim procjenama. Sudionici ovog istraživanja bili su adolescenti, što je i najvažniji doprinos, jer je većina drugih istraživanja provedena na odraslima. Rezultati ovog istraživanja idu u prilog Lazarusovu modelu stresa i suočavanja. Istraživanje ima i praktičan doprinos jer upućuje na mogućnost intervencija u smislu mijenjanja, odnosno treniranja efikasnih mehanizama suočavanja kako bi se omogućilo bolje funkcioniranje adolescenata, odnosno njihova prilagodba.

PRILOG

Matrica korelacija za ukupan uzorak sudionika

	Ekstraverz.	Neurot.	Psihot.	Izražav.	Potiskiv.	Stresnost	Kontrola	Prijetnja	Problem	Emocija	Izbjegav.	Neg. rasp.	Poz. rasp.
Ekstraverzija	1	-0,15**	0,15**	0,19**	-0,27**	-0,01	-0,06	-0,02	0,09*	0,08	-0,00	-0,02	0,10*
Neuroticizam	-0,15**	1	0,17**	-0,07	0,30**	0,31**	-0,20**	0,33**	-0,02	0,10*	0,05	0,39**	-0,09*
Psihoticizam	0,15**	0,17**	1	-0,19**	0,05	0,03	-0,06	0,16**	-0,04	-0,09*	0,03	-0,01	0,08
Izražavanje	0,00	0	0	1	0,30	0,43	0,15	0	0,36	0,05	0,51	0,80	0,07
Potiskivanje	0,19**	-0,07	-0,19**	0	-0,51**	0,01	-0,09*	-0,10*	0,03	0,31**	-0,10*	0,07	-0,08
	0	0,12	0	0	0	0,91	0,04	0,02	0,47	0,02	0,02	0,13	0,07
	-0,27**	0,30**	0,05	-0,51**	1	0,14**	-0,01	0,28**	0,08	-0,04	0,09**	0,13**	0,04
	0	0	0,30	0	0,14**	0	0,90	0	0,06	0,33	0,03	0	0,40
Stresnost	-0,01	0,31**	0,03	0,01	0	1	-0,44**	0,34**	0,08	0,26**	-0,03	0,54**	-0,14**
	0,75	0	0,43	0,91	0	0	0	0	0,06	0	0,49	0	0
Kontrola	-0,06	-0,20**	-0,06	-0,09*	-0,01	-0,44**	1	-0,19**	0,12**	-0,22**	0,09*	-0,33**	0,12**
	0,15	0	0,15	0,04	0,90	0	0	0	0,01	0	0,04	0	0,01
Prijetnja	-0,02	0,33**	0,16**	-0,10*	0,28**	0,34**	-0,19**	1	0,03	0,14**	0,15**	0,45**	0,09*
	0,63	0	0	0,02	0	0	0	0,52	0	0	0	0	0,04
Problem	0,09*	-0,02	-0,04	0,03	0,08	0,08	0,12**	0,03	1	0,22**	-0,10*	0,10*	0,03
	0,04	0,71	0,36	0,47	0,06	0,06	0,01	0,52	0	0	0,02	0,02	0,55
Emocija	0,08	0,10*	-0,09*	0,31**	-0,04	0,26**	-0,22**	0,14**	0,22**	1	-0,56	0,37**	-0,05
	0,06	0,02	0,05	0	0,33	0	0	0	0	0	0,19	0	0,25
Izbjegavanje	-0,00	0,05	0,03	-0,1*	0,09*	-0,03	0,09*	0,15**	-0,10*	-0,06	1	-0,00	0,20**
	0,95	0,26	0,51	0,02	0,03	0,49	0,04	0	0,02	0,19	0	0,93	0
Neg. rasp.	-0,02	0,39**	-0,01	0,07	0,13**	0,54**	-0,33**	0,45**	0,10*	0,37**	-0,00	1	-0,28**
	0,58	0	0,80	0,13	0	0	0	0	0,02	0	0,93	0	0
Poz. rasp.	0,10*	-0,09*	0,08	-0,08	0,04	-0,14**	0,12**	0,09*	0,03	-0,05	0,20**	-0,28**	1
	0,02	0,04	0,07	0,07	0,40	0	0	0,04	0,55	0,25	0	0	0

** p<0,01; * p<0,05

LITERATURA

- Amirkhan, J. H. (1990.), A factor analytically derived measure of coping: The coping strategy indicator, *Journal of Personality and Social Psychology*, 5: 1066-1074.
- Amirkhan, J. H. (1994.), Seeking person-related predictors of coping: Exploratory analyses, *European Journal of Personality*, 8: 13-30.
- Amirkhan, J. H. (1995.), Extraversion: a "hidden" personality factor in coping?, *Journal of Personality*, 63: 189-212.
- Aspinwall, L. G. i Taylor, S. E. (1992.), Modeling cognitive adaptation: A longitudinal investigation of the impact of individual differences and coping on college adjustment and performance, *Journal of Personality and Social Psychology*, 63: 989-1003.
- Billings, D. W., Folkman, S., Acree, M. i Tedlie Moskowitz, J. (2000.), Coping and physical health during caregiving: The roles of positive and negative affect, *Journal of Personality and Social Psychology*, 7: 131-142.
- Blalock, S. J., DeVellis, B. M. i Giorgino, K. B. (1995.), The relationship between coping and psychological well-being among people with osteoarthritis: A problem-specific approach, *Annals of Behavioral Medicine*, 1: 107-115.
- Bolger, N. (1990.), Coping as a personality process: A prospective study, *Journal of Personality and Social Psychology*, 59: 525-537.
- Bolger, N. (1991.), Personality and the problems of everyday life: The role of neuroticism in exposure and reactivity to daily stressors, *Journal of Personality*, 1-44.
- Bolger, N. i Schilling, E. A. (1991.), Personality and the problems of everyday life: The role of neuroticism in exposure and reactivity to daily stressors, *Journal of Personality*, 59: 355-386.
- Buss, D. M., Gomes, M., Higgins, D. S. i Lauterbach, K. (1987.), Tactics of manipulation, *Journal of Personality and Social Psychology*, 52: 1219-1229.
- Cimolic Gunther, K., Cohen, L. H. i Armeli, S. (1999.), The role of neuroticism in daily stress and coping, *Journal of Personality and Social Psychology*, 77: 1087-1100.
- Compas, B. E., Connor-Smith, J. K., Saltzman, H., Harding Thomsen, A. i Wadsworth, M. E. (2001.), Coping with stress during childhood and adolescence: Problems, progress, and potential theory and research, *Psychological Bulletin*, 127: 87-127.
- Conrod, P., Peterson, J. i Pihl, R. (1997.), Disinhibited personality and sensitivity to alcohol reinforcement: Independent correlates of drinking behavior in sons of alcoholics, *Alcoholic: Clinical and Experimental Research*, 21: 1320-1332.
- Costa, P. T. i McCrae, R. R. (1980.), Influence of extraversion and neuroticism on subjective well-being: Happy and unhappy people, *Journal of Personality and Social Psychology*, 38: 668-678.
- Endler, N. S. i Parker, J. D. A. (1990.), Multidimensional assessment of coping: A critical evaluation, *Journal of Personality and Social Psychology*, 58: 844-854.
- Eysenck, H. J. i Eysenck, S. B. G. (1994.), *Priručnik za Eysenckov upitnik ličnosti (EPQ – djeca i odrasli)*, Jastrebarsko, Naklada Slap.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 4-5 (90-91),
STR. 917-941

KALEBIĆ MAGLICA, B.:
POVEZANOST
EYSENCKOVIH...

Ferguson, E. (2001.), Personality and coping traits: A joint factor analysis, *British Journal of Health Psychology*, 6: 311-325.

Fergusson, D. M. i Horwood, L. J. (1987.), Vulnerability to life events exposure, *Psychological Medicine*, 17: 739-749.

Folkman, S. (1984.), Personal Control and Stress and Coping Process: A Theoretical Analysis, *Journal of Personality and Social Psychology*, 46: 839-852.

Folkman, S. i Lazarus, R. S. (1985.), If it changes it must be a process: Study of emotion and coping during three stages of a college examination, *Journal of Personality and Social Psychology*, 48: 150-170.

Folkman, S. i Lazarus, R. S. (1990.), Coping and emotion. U: N. L. Stein, B. Leventhal, T. Trabasso (ur.), *Psychological and biological approaches to emotion* (str. 313-332), Hillsdale, Lawrence Erlbaum Associates.

Gallagher, D. J. (1990.), Extraversion, neuroticism, and appraisal of stressful academic events, *Personality and Individual Differences*, 11: 1053-1057.

Gilboa, E. i Revelle, W. (1994.), Personality and the structure of affective responses. U: S. H. M. Van Goozen, N. E. Van de Poll i J. A. Sergeant (ur.), *Emotions: Essays on emotion theory* (str. 135-159), Hillsdale, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates.

Goodyer, I. (1988.), Stress and Adolescence. U: S. Fisher i J. Reason (ur.), *Handbook of life stress cognition and health* (str. 26-27), New York, John Wiley and Sons.

Hemenover, S. H. i Dienstbier, R. A. (1996.), Prediction of stress appraisals from mastery, extraversion, neuroticism, and general appraisal tendencies, *Motivation and Emotion*, 20: 299-318.

Hepburn, L. i Eysenck, M. W. (1989.), Personality, average mood and mood variability, *Personality and Individual Differences*, 10: 975-983.

Hudek-Knežević, J. (1994.), Prikaz modela suočavanja s konfliktima između profesionalne i obiteljske uloge: strukturalna analiza, *Godišnjak Odsjeka za psihologiju*, 3: 29-46.

Kardum, I. (1993.), Mjerenje i struktura raspoloženja, *Godišnjak Zavoda za psihologiju*, 2: 63-80.

Kardum, I. i Bezinović, P. (1992.), Metodološke i teorijske implikacije pri konstrukciji skale za mjerenje dimenzija emocionalnog doživljavanja, *Godišnjak Zavoda za psihologiju*, Pedagoški fakultet Sveučilišta u Rijeci, 1: 53-62.

Kardum, I. i Hudek-Knežević, J. (1994.), Odnos između Eysenckovih crta ličnosti, stilova suočavanja i raspoloženja, *Godišnjak Odsjeka za psihologiju*, 3: 97-106.

Kardum, I. i Hudek-Knežević, J. (1996.), The relationship between Eysenck's personality traits, coping styles and moods, *Personality and Individual Differences*, 20: 341-350.

Kardum, I. i Krapić, N. (2001.), Traits, stressful events and coping in early adolescence, *Personality and Individual Differences*, 30: 503-515.

Kohlmann, C. W., Weidner, G. i Messina, C. R. (1996.), Avoidant coping style and verbal-cardiovascular response dissociation, *Psychology and Health*, 11: 371-384.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 4-5 (90-91),
STR. 917-941

KALEBIĆ MAGLICA, B.:
POVEZANOST
EYSENCKOVIH...

- Lazarus, R. S. (1976.), *Patterns of Adjustment*, New York, McGraw-Hill.
- Lazarus, R. S. (1984.), Puzzles in the study of daily hassles, *Journal of Behavioral Medicine*, 7: 375-389.
- Lazarus, R. S. (1989.), Constructs of mind in mental health and psychotherapy. U: A. Freeman, K. M. Simon, L. E. Beutler i H. Arkowitz (ur.), *Comprehensive handbook of cognitive therapy* (str. 99-121), New York, Plenum Press.
- Lazarus, R. S. (1990.), Stress, coping and illness. U: H. S. Friedman (ur.), *Personality and disease* (str. 97-120), New York, Wiley.
- Lazarus, R. S. (1993.), From psychological stress to the emotions. A history of changing outlooks, *Annual Review of Psychology*, 44: 1-21.
- Lazarus, R. S. i Folkman S. (1984.), *Stress, appraisal, and coping*, New York, Springer Publishing Company.
- Lishman, W. A. (1972.), Selective factors in memory. Part 1: Age, sex, and personality attributes, *Psychological Medicine*, 2: 121-138.
- Lloyd, G. G. i Lishman, W. A. (1975.), Effect of depression on the speed of recall of pleasant and unpleasant experiences, *Psychological Medicine*, 5: 173-180.
- Martin, M., Ward, J. C. i Clark, D. M. (1983.), Neuroticism and recall of positive and negative personality information, *Behavior Research and Therapy*, 21: 495-503.
- McCrae, R. R. (1989.), Age differences and changes in the use of coping mechanisms, *Journal of Gerontology: Psychological Science*, 44: 161-169.
- McCrae, R. R. i Costa, P. T. (1986.), Personality, coping, and coping effectiveness in an adult sample, *Journal of Personality*, 54: 385-406.
- Meyer, G. J. i Shack, J. R. (1989.), Structural convergence of mood and personality: Evidence for old and new directions, *Journal of Personality and Social Psychology*, 57: 491-706.
- Nakano, K. (1992.), Role of personality characteristics in coping behaviors, *Psychological Reports*, 71: 687-690.
- Parkes, K. P. (1986.), Coping with stressful episodes: The role of individual differences, environmental factors, and situational characteristics, *Journal of Personality and Social Psychology*, 51: 1277-1292.
- Rim, Y. (1986.), Ways of coping, personality, age, sex, and family structural variables, *Personality and Individual Differences*, 7: 113-116.
- Rusting, C. L. i Larsen, R. J. (1998.), Personality and cognitive processing of affective information, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 24: 200-213.
- Rybski, B. (1997.), The role of emotion in children's selection of strategies for coping with daily stresses, *Merriell-Palmer Quarterly*, 43: 129-146.
- Scheier, M. F. i Carver, C. S. (1988.), Effects of optimism on psychological and physical well-being: Theoretical overview and empirical update, *Cognitive Therapy and Research*, 16: 201-228.
- Shaw, C. (1999.), A framework for the study of coping, illness behaviour and outcomes, *Journal of Advanced Nursing*, 29: 1246-1255.
- Smith, C. A. i Pope, L. K. (1992.), Appraisal and emotion: The interactional contributions of dispositional and situational factors. U: M. S. Clark (ur.), *Review of personality and social psychology*, Vol. 14. *Emotion and social behavior* (str. 32-62), Newbury Park, Sage.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 4-5 (90-91),
STR. 917-941

KALEBIĆ MAGLICA, B.:
POVEZANOST
EYSENCKOVIH...

Stone, A. A., Kennedy-Moore, E. i Neale, J. M. (1995.), Association between daily coping and end-of-day mood, *Health Psychology*, 14: 341-349.

Stone, S. V. i Costa, P. T. (1990.), Disease-prone personality or distress-prone personality? The role of neuroticism in coronary heart disease. U: H. S. Friedman (ur.), *Personality and disease* (str. 178-200), New York, Wiley.

Suls, J. i Fletcher, B. (1985.), The relative efficacy of avoidant and non-avoidant coping strategies: A meta-analysis, *Health Psychology*, 4: 249-288.

Tellegen, A. (1985.), Structures of mood and personality and their relevance to assessing anxiety, with an emphasis on self-report. U: A. H. Tuma, J. D. Maser (ur.), *Anxiety and anxiety disorders* (681-716), Hillsdale, Lawrence Erlbaum Associates.

Watson, D. i Clark, L. A. (1992.), On traits and temperament: General and specific factors of emotional experience and their relation to the five-factor model, *Journal of Personality*, 60: 441-476.

Watson, D. i Hubbard, B. (1996.), Adaptational style and dispositional structure: Coping in the context of the Five factor model, *Journal of Personality*, 64: 737-774.

Watson, D. i Pennebaker, J. W. (1989.), Health complaints, stress, and distress: Exploring the central role of negative affectivity, *Psychological Review*, 96: 234-254.

White, V., Hill, D., Hooper, J. i Frydenberg, E. (1995.), *Personality and coping: A longitudinal study of the association between personality and coping among a sample of Australian adolescent twins*, Australian Psychological Society Conference, Perth, Australia.

Williams, D. G. (1981.), Personality and mood: State-trait relationships, *Personality and Individual Differences*, 2: 303-309.

Williams, D. G. (1989.), Neuroticism and extraversion in different factors of the Affect Intensity Measure, *Personality and Individual Differences*, 10: 1095-1100.

Williams, D. G. (1990.), Effects of psychoticism, extraversion, and neuroticism in current mood. A statistical review of six studies, *Personality and Individual Differences*, 11: 615-630.

The Relationship between Eysenck Personality Traits, Cognitive Appraisals and Coping Strategies with Adolescents' Mood

Barbara KALEBIĆ MAGLICA
Faculty of Philosophy, Rijeka

The purpose of this research is to find out how character traits, cognitive appraisals, and strategies of coping with school-related stressful situations affect mood. The research was conducted on a sample of 545 elementary and high-school students. In the first part of the research, students were asked to fill out a personality survey and in the second

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 4-5 (90-91),
STR. 917-941

KALEBIĆ MAGLICA, B.:
POVEZANOST
EYSENCKOVIH...

part they were asked to remember the most stressful situation they experienced during the past month. Then they evaluated how stressful and threatening the situation was, whether they were able to control it, how they dealt with it and how they felt after it was over. Empirically, the research widens current knowledge by referring to the simultaneous influence of Eysenck personality traits. It also refers to a variable contribution of cognitive appraisals and the importance for a coping strategy in situations connected to school.

Theoretically, this research supports the Lazarus transactional model of stress and coping, while the practical contribution of this research applies to the possibility of conducting change, i.e. training effective mechanisms of coping to facilitate better functioning – adaptation of students to their environment.

Key words: personality traits, cognitive appraisals, coping, mood, adolescents

Persönlichkeitsdimensionen nach Eysenck, kognitive Urteile und Stressbewältigungs-Strategien und ihr Bezug zur Stimmungslage bei Adoleszenten

Barbara KALEBIĆ MAGLICA
Philosophische Fakultät, Rijeka

Diese Untersuchung sollte ermitteln, welche Auswirkungen die Persönlichkeitsdimensionen nach Eysenck, kognitive Beurteilungen und Schulstressbewältigungs-Strategien auf die Stimmungslage haben. An der Untersuchung nahmen 545 Schüler aus Haupt- und Mittelschulen teil.* Im ersten Teil der Untersuchung füllten die Befragten einen Fragebogen zur Ermittlung der Persönlichkeitsstruktur aus; im zweiten Teil sollte die schwerste Stresssituation des letzten Monats angeführt werden. Die Schüler sollten einschätzen, wie anstrengend und bedrohlich die genannte Situation für sie war, ob sie sie kontrollieren konnten, wie sie den Stress bewältigten und welches Gefühl ihnen das hinterher vermittelte. In empirischer Hinsicht gewährt diese Untersuchung zusätzliche Einsichten und verweist auf die simultane Wirkung der Eysenck'schen Persönlichkeitsdimensionen. Ebenso verweist sie auf die Variable kognitiver Einschätzungen und ihre Bedeutung für die Ausbildung von Strategien zur Bewältigung von Schulstress. In theoretischer Hinsicht wird durch diese Studie die Richtigkeit des Lazarus-Transaktionsmodells von Stress und Stressbewältigung bestätigt. Wiederum in praktischer Hinsicht ist die Durch-

* Die Hauptschule in Kroatien umfasst die Klassen 1–8, die daran anschließende Mittelschule noch einmal 4 Klassen (Anm. d. Üb.)

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 4-5 (90-91),
STR. 917-941

KALEBIĆ MAGLICA, B.:
POVEZANOST
EYSENCKOVIH...

führung von Interventionsprogrammen für Adoleszenten denkbar, um ihnen erfolgreiche Bewältigungsstrategien zu vermitteln und ein besseres Funktionieren bzw. eine bessere Anpassung zu ermöglichen.

Schlüsselwörter: Persönlichkeitsmerkmale, kognitive Einschätzungen, Stressbewältigung, Stimmungen, Adoleszenten